

การสำรวจและรวบรวมพันธุ์ส้มโอในเขตจังหวัดสงขลา

บทนำ

ส้มโอเป็นผลไม้สกุลส้ม มีชื่อสามัญภาษาอังกฤษว่า pummelo หรือ shaddock ชื่อวิทยาศาสตร์หลายชื่อ คือ *Citrus grandis* (L.) Osbeck, *C. maxima* (Burm) Merrill, และ *C. decumana* L. จากหลักฐานข้อสันนิษฐานและความคิดเห็นของท่านผู้รู้เกี่ยวกับส้มโอ (2,5,6,7,8,9) เชื่อว่าได้มีการปลูกส้มโอมาช้านานก่อนคริสตกักราชนับพันปีและแหล่งกำเนิดของส้มโอก็คงจะอยู่บริเวณแถบสมุทรมาลาญา และคาบสมุทรอินเดียนตะวันออกเฉียงใต้ เพราะบริเวณดังกล่าว (รวมทั้งบริเวณภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย) มีการกระจายพันธุ์ของส้มโอหลากหลายมากมาย

ส้มโอเป็นผลไม้ที่มีขนาดผลใหญ่ที่สุดในบรรดาผลไม้ประเภทส้ม (citrus fruits) ด้วยกัน สีเนื้อแตกต่างกันช่วงรับประทาน รสชาติหวานอมเปรี้ยวอร่อย จึงเหมาะสำหรับบริโภคสด ยังไม่นิยมแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารอย่างอื่น ปลูกกันแพร่หลายทั่วไปในหลายประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อันถือเป็นถิ่นกำเนิด) ประเทศจีนและญี่ปุ่น สำหรับประเทศไทยถือว่าเป็นแหล่งผลิตส้มโอที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของโลก และมีส้มโอพันธุ์ที่สุกหลายพันธุ์ (2,3,4) แต่ละปีประเทศไทยผลิตและส่งออกส้มโอไปยังตลาดต่างประเทศเป็นมูลค่าหลายล้านบาท

แหล่งปลูกส้มโอของประเทศไทยกระจายอยู่ทั่วทุกภาค แต่แหล่งผลิตที่สำคัญมักเป็นที่ราบใกล้ฝั่งแม่น้ำอันเป็นบริเวณที่มีดินอุดมสมบูรณ์ จากการทับถมของตะกอนที่ถูกพัดพาจากแม่น้ำ เช่น ที่ราบลุ่มภาคกลางปากแม่น้ำสายสำคัญต่าง ๆ ดังรายละเอียดตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แหล่งปลูกส้มโอพันธุ์ต่าง ๆ ของประเทศไทย

พันธุ์	แหล่งปลูกมาก	แหล่งปลูกน้อย
1. พันธุ์การค้าหลัก		
1.1 ชาวทวน	สามพราน, คำเนินสะควก	ทั่วไป
1.2 ชาวแป้น	สามพราน, คำเนินสะควก	ทั่วไป
1.3 ชาวทองดี	สามพราน, คำเนินสะควก	ทั่วไป
1.4 ชุนนนท์	บางชุนนนท์, นนทบุรี	สามพราน, คำเนินฯ, สมุทรสาคร
1.5 ชาวใหญ่	อัมพะวา, สมุทรสาคร	สามพราน, คำเนินฯ, นนทบุรี
2. พันธุ์การค้าเฉพาะแห่ง		
2.1 ปัตตาเวีย	บางสะพาน	ภาคใต้
2.2 แดงกวา	มโนรมย์, ชัยนาท	-
2.3 ชาวแก้ว	มโนรมย์, ชัยนาท	-
2.4 กรุน	มโนรมย์, ชัยนาท	-
2.5 ทาขอย	ทาขอย (พิจิตร)	-
2.6 หอม	ทาคีใหญ่ (สงขลา)	-
3. พันธุ์รอง		
3.1 ทับทิม(แดง,ขาว)	-	สามพราน, สมุทรสาคร, นนทบุรี
3.2 ชาวผ่อง	-	สามพราน, สมุทรสาคร, นนทบุรี
3.3 ชาวจีบ	-	สามพราน, สมุทรสาคร, นนทบุรี
3.4 น้ำตาลทราย	-	สามพราน, สมุทรสาคร, นนทบุรี
3.5 สายน้ำผึ้ง	-	วัดเพลง, คำเนินสะควก
3.6 สีคอกคำ	-	ทาคีใหญ่
3.7 คลาน	-	ทาคีใหญ่

ฟ้าอากาศโดยเฉพาะ ฝน ความชื้น อุณหภูมิ แสงแดด ของประเทศไทย เหมาะสมและ
เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโต และการให้ผลผลิตของส้มโอเป็นอย่างดี แต่แหล่งปลูกต่าง ๆ จะดี
และเหมาะสมต่อการผลิตส้มโอเพียงใด ย่อมถูกกำหนดโดยปัจจัยอย่างอื่น โดยเฉพาะเรื่องดิน หรือ
การจัดการที่ใดผลซึ่งโดยทั่วไปแล้วส้มโอชอบดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง หน้าดินลึก เก็บกักน้ำ ระบายน้ำ
และอากาศได้ดี

คุณลักษณะที่เด่นเฉพาะของส้มโอคือ เป็นผลไม้ที่มีเปลือกผลหนาสามารถทนทานต่อแรง
กดกระแทกได้ดี และเก็บรักษาไว้ได้ในสภาพบรรยากาศทั่วไป หรือโดยเฉพาะในสภาพที่ควบคุม
บรรยากาศรอบข้างได้นานหลายสัปดาห์ อันจะเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการผลิตเพื่อส่งออก สำหรับ
ภาคใต้ของประเทศไทย แม้ว่าจะมีการปลูกส้มโอไม่มาก แต่ก็กระจายอยู่ทั่วไปและมีแหล่งปลูกที่ค่อน
ข้างสำคัญ ซึ่งผลิตส้มโอออกจำหน่ายในท้องที่และบริเวณใกล้เคียงอยู่หลายแห่ง เช่น ในเขตอำเภอ
หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีการปลูกส้มโอพันธุ์มานาน จนได้รับความนิยมนจากประชาชนบริเวณใกล้
เคียงตลอดจนชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวมาเลเซียและสิงคโปร์ และมีแนวโน้มว่าจะได้รับ
ความนิยม และมีโอกาสส่งออกได้ดีในอนาคต ดังนั้นการศึกษาและรวบรวมพันธุ์ส้มโอในเขตอำเภอ
หาดใหญ่ จังหวัดสงขลาครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพการผลิตส้มโอ และ
พันธุ์ส้มโอที่ปลูกอยู่ในเขตดังกล่าว อันจะเป็นแนวทางหนึ่งของการศึกษาวิจัย เพื่อพัฒนาการผลิตส้มโอ
ในภาคใตต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

วิธีการศึกษาเป็นการสำรวจแหล่งปลูกส้มโอในจังหวัดสงขลา โดยเน้นศึกษาอย่างละเอียด
ในเขตอำเภอหาดใหญ่ พร้อมกับศึกษาเรื่องพันธุ์ส้มโอ และลักษณะรายละเอียดของพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านั้น
โดยเน้นลักษณะที่สามารถใช้จัดจำแนกความแตกต่างของพันธุ์ (2) นั่นคือ

ลักษณะทางลำต้น โดยการวัดความสูง ความกว้างและลักษณะทรงพุ่ม ลักษณะรูปร่างใบ
และขนาดของโคนใบ (wing)

ลักษณะของผล โดยวัดขนาดความกว้าง ยาว รูปร่าง สีผิว ขนอ่อน ปมน้ำมัน ความหนา และสีของเปลือกผลชั้นกลาง (albedo) สีเนื้อ กลีบและจำนวนกลีบ กรดและน้ำตาล ขนาดและลักษณะของแกนกลาง และลักษณะเมล็ด

การศึกษาลักษณะต่าง ๆ จะบันทึกรายละเอียดและถ่ายรูปเปรียบเทียบบางลักษณะ อุปกรณ์ที่ใช้ในการศึกษามี แบบสอบถาม เทปวัด เวอร์เนียร์ เครื่องมือตรวจหาปริมาณน้ำตาลผลไม้ กล้องถ่ายรูป และอุปกรณ์ตรวจวัดกรดในห้องปฏิบัติการ เริ่มทำการศึกษาดังแต่เดือนพฤษภาคม 2526 จนถึงธันวาคม 2528

ผลและวิจารณ์

ลักษณะโดยทั่วไปของอำเภอกาตใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตส้มโอ

1. ลักษณะทางภูมิประเทศ

1.1	ที่ตั้ง	เส้นรุ้งที่ 7 องศาเหนือ เส้นแวง 100 องศา 26 ลิปดา- ตะวันออก
1.2	ภูมิประเทศ	เป็นที่สูง ป่าเขาทั่วไป แล้วย่อย ๆ ลาดต่ำไปหาที่ราบทาง ทิศเหนือจนจรดทะเลสาบสงขลา
1.3	แหล่งน้ำธรรมชาติ	คลองหอยโข่ง คลองจำไทร คลองวาด คลองตำ และ คลองเตย ทั้งหมดไหลมารวมกันกับ คลองอูตะเกาแล้ว ไหลสู่ทะเลสาบสงขลา

2. ลักษณะทางภูมิอากาศ (1)

2.1	ฝน	ปริมาณฝนทั้งปี 2093.8 มม. เดือนกุมภาพันธ์ฝนตกน้อย ที่สุด 31.7 มม. เดือนพฤศจิกายนฝนตกมากที่สุด 582.6 มม.
2.2	ความชื้นสัมพัทธ์	เฉลี่ยสูงสุด 91.6% เฉลี่ยต่ำสุด 65.6% เฉลี่ย 79.0% เดือนพฤศจิกายนมีความชื้นสัมพัทธ์สูงสุด 84% เดือนกุมภาพันธ์ และธันวาคมมีความชื้นสัมพัทธ์ต่ำสุด 76%

2.3 อุณหภูมิ

เฉลี่ยสูงสุด 31.4 °C เฉลี่ยต่ำสุด 23.9 °C เฉลี่ย 27.6 °C
เดือนเมษายนอุณหภูมิสูงสุด 28.7 °C เดือนพฤศจิกายน
อุณหภูมิต่ำสุด 26.6 °C

2.4 ฤดูกาล

2 ฤดู คือ ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - มกราคม
ช่วงแรกคือ เดือนพฤษภาคม - กันยายน ฝนตกน้อย
ช่วงหลังคือ เดือนตุลาคม - มกราคม ฝนตกมาก

3. แหล่งปลูกส้มโอ

กระจายอยู่ทั่วไป แต่ที่ปลูกมากจะอยู่ในบริเวณที่ราบ 2 ผังคลองต่าง ๆ ซึ่งมีบ้านเรือน
ของประชาชนตั้งอยู่คั่นขวางหนาแน่น ดังรายละเอียดคือ (และภาพที่ 1)

3.1 คลองอุตะเกา

บริเวณตำบลฤๅษี ตำบลแม่หอม ตำบลอุตะเกา ตำบล
คลองแห

3.2 คลองวาด

บริเวณตำบลควนลัง ตำบลฉลุง

3.3 คลองตำ

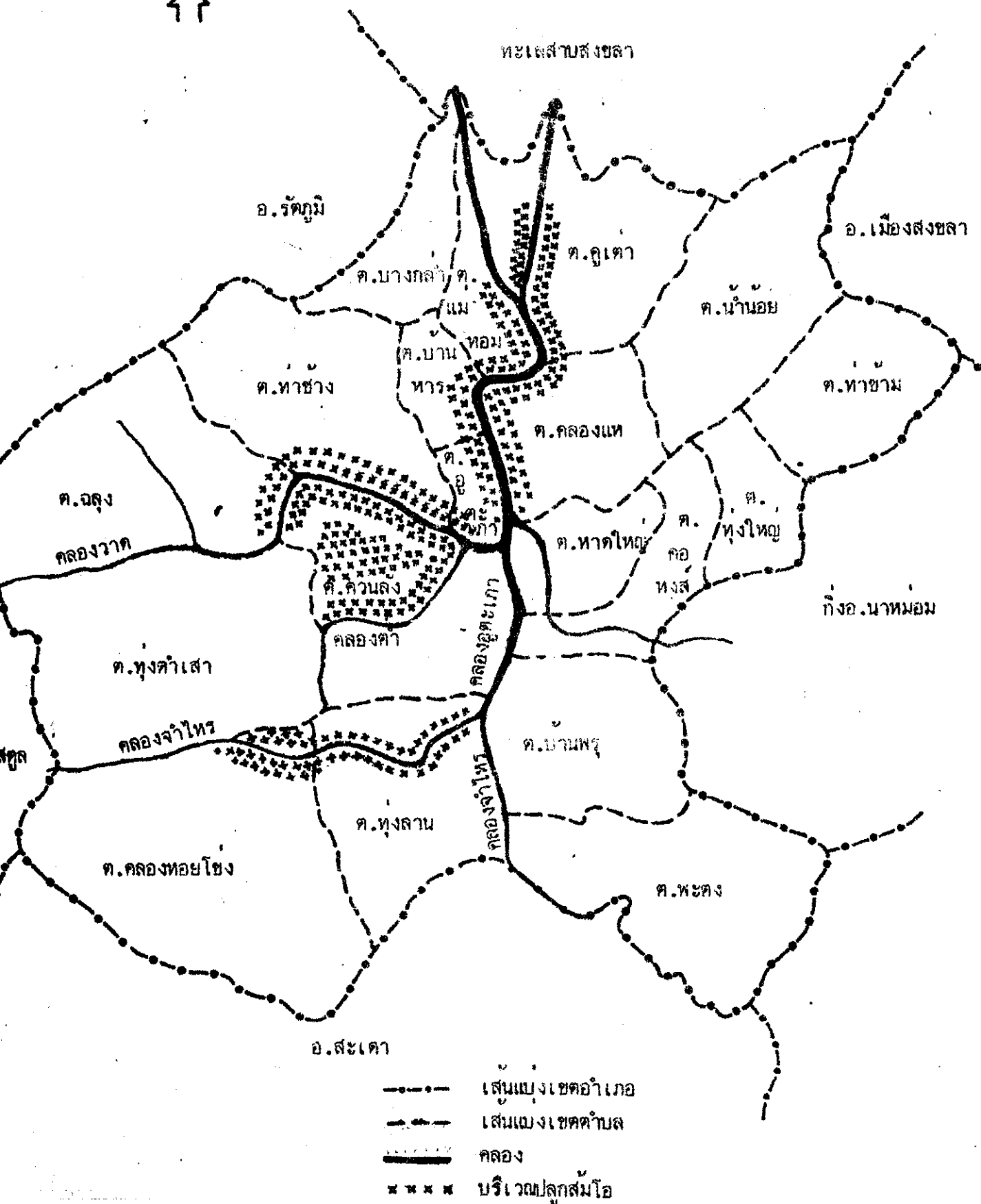
บริเวณตำบลควนลัง ตำบลท่าช้าง

3.4 คลองหอยโข่ง

บริเวณตำบลคลองหอยโข่ง ตำบลทุ่งลาน

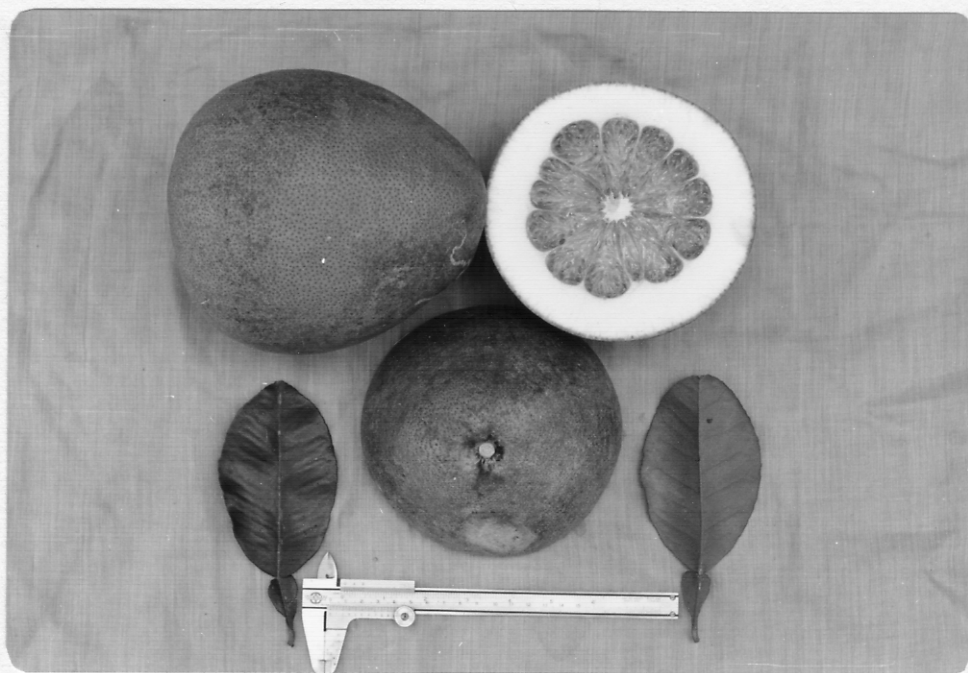
สภาพการปลูกมีตั้งแต่ปลูกไว้รอบบ้านจำนวนไม่กี่ต้น ไม่ค่อยเป็นแถวเป็นแนว จนกระทั่ง
ถึงการปลูกเป็นสวนอย่าง เป็นระเบียบมีการเอาใจใส่ดูแลสม่ำเสมอ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นส่วนขนาดเล็ก
ในพื้นที่รอบ ๆ บริเวณบ้าน

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงแหล่งปลูกส้มโอของ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
เหนือ

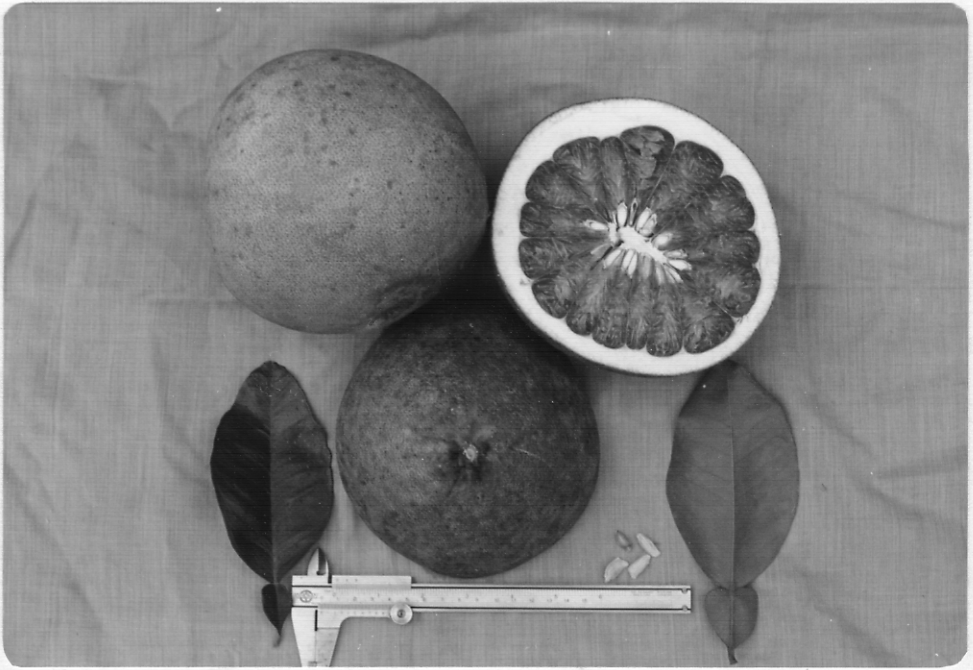

พันธุ์ส้มโอ

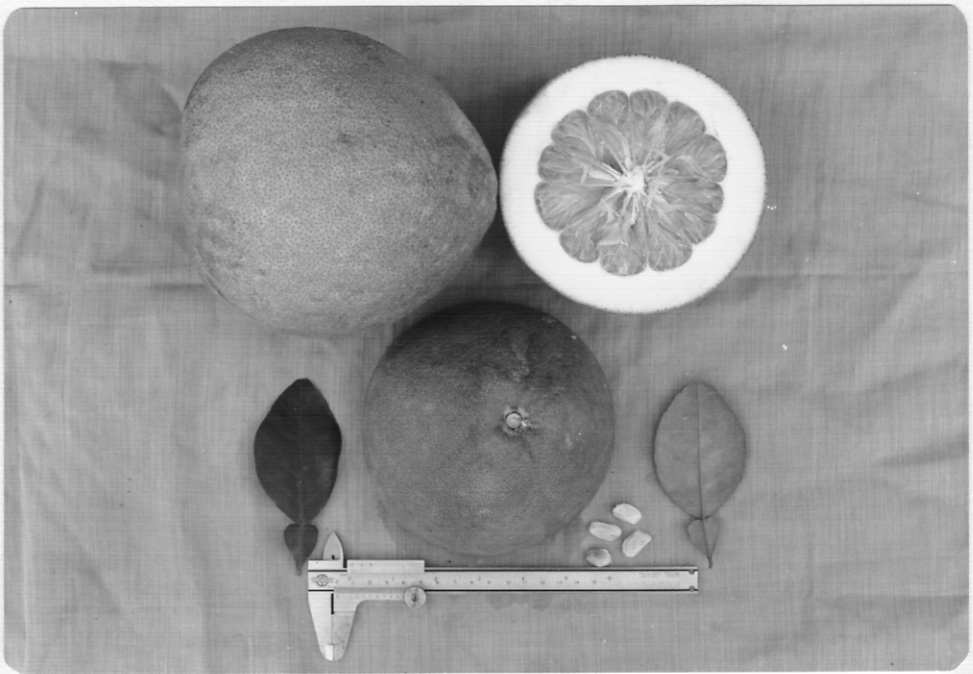
ส้มโอที่ปลูกกันอยู่ในเขตอำเภอหาดใหญ่ มีความแตกต่างกันทั้งลักษณะต้น ใบ และผล หลากหลายมากมาย ลักษณะประจำต้นต่าง ๆ ดังกล่าว โดยเฉพาะลักษณะผลจะเป็นตัวชี้บ่งบอกที่สำคัญว่า ส้มโอต่าง ๆ เหล่านั้น ต้นหรือพันธุ์ใดจะได้รับความนิยมจากกลีกรจนขยายพื้นที่ปลูกออกไปมากน้อยแค่ไหน จากการศึกษาพบว่า ส้มโอที่ปลูกกันมากที่สุดในเขตอำเภอหาดใหญ่ คือพันธุ์หอม (โดยทั่วไปเรียกชื่อนี้ แต่ในตลาดหาดใหญ่อาจจะเรียกส้มโอควนลัง ควยเหตุที่ปลูกกันมากที่ตำบลควนลัง) และมีพันธุ์ที่ปลูกน้อย คือ พันธุ์คูลาน และพันธุ์สีดอกคำ ดังลักษณะของส้มโอทั้ง 3 พันธุ์ จากภาพที่ 2-4 และตารางที่ 1

ภาพที่ 2 ส้มโอพันธุ์หอม

ภาพที่ 3 ส้มโพนธ์คู่กลาน

ภาพที่ 4 ส้มโพนธ์คู่คอกคำ

ตารางที่ 2 ลักษณะต้นใบและผลของส้มโอพันธุ์หอม คลาน และสีตอกดำ

ลักษณะ	พันธุ์หอม	พันธุ์คลาน	พันธุ์สีตอกดำ
1. ลักษณะทางลำต้นและใบ			
1.1 ลักษณะทรง	ค่อนข้างสูง โปร่ง	แผ่กว้าง แน่นทึบ	แผ่กว้าง ค่อนข้างโปร่ง
1.2 ปลายใบ	obtuse	obtuse	obtuse
1.3 รูปร่างใบ	elliptic 	elliptic 	elliptic
1.4 โคนใบ	ค่อนข้างใหญ่	ค่อนข้างใหญ่	ใหญ่
1.5 ขนาดใบ	ใหญ่ ห่อ	ใหญ่ แผ่	เล็ก แผ่
2. ลักษณะผลภายนอก			
2.1 ความกว้าง(ซ.ม.)	(14.40) ไม่สม่ำเสมอ	(15.25) สม่ำเสมอ	(15.09) ค่อนข้างสม่ำเสมอ
2.2 ความยาว(ซ.ม.)	(17.29) ไม่สม่ำเสมอ	(16.66) สม่ำเสมอ	(17.79) ค่อนข้างสม่ำเสมอ
2.3 รูปร่างผล	กลม 	กลม 	กลม บวม
2.4 รูปร่างผล	กลม	กลม	กลม
2.5 ปลายผล	กลม	กลม	กลมแบน
2.6 สีผิวผล	เขียว	เขียวอมเหลือง	เขียวอ่อน
2.7 ลักษณะผิวผล	หยาบ	เรียบ	ค่อนข้างหยาบ
2.8 ขนาดปมน้ำมัน	ใหญ่ (.14)	ใหญ่ (.15)	เล็ก (.10)
2.9 จำนวนปมน้ำมัน	น้อย (ห่าง)	มาก (แน่น)	มาก (แน่น)
3. ลักษณะภายในผล			
3.1 ความหนาเปลือก(ซ.ม.)	หนา (2.13)	บาง (1.53)	หนา (2.27)
3.2 ความนุ่มเปลือก	แข็ง	นุ่ม	แข็ง
3.3 ความล่อนเปลือก	ล่อน	ล่อนมาก	ไม่ล่อน
3.4 สีเปลือก	ชมพู	ขาว	ขาว
3.5 แกนกลาง	กลวง	กลวง	ตัน

ลักษณะ	พันธุ์หอม	พันธุ์กลาน	พันธุ์สีดอกคำ
3.6 ขนาดแกนกลาง (ซ.ม.)	กลางเล็ก(1.42)	กลางใหญ่(2.46)	เล็ก(1.50)
3.7 จำนวนกลีบ	13	13	13
3.8 ขนาดผนังกลีบ	บาง	บางมาก	หนา
3.9 ความลอนกลีบ	ลอน	ไม่ลอน	ลอน
3.10 สีกลีบ	แดง	แดงเข้ม	ชมพูอ่อน
3.11 ขนาดกึ่ง	ยาว	ป้อม	ค่อนข้างป้อม
3.12 รส	หวานอมเปรี้ยวเล็กน้อย	หวานอมเปรี้ยว	หวานอมเปรี้ยวเล็กน้อย
3.13 กลิ่น	มีกลิ่นหอม	ไม่มีกลิ่น	ไม่มีกลิ่น
3.14 กรดซิตริก (%)	1.74	2.34	1.78
3.15 น้ำตาล (brix)	12.83	11.67	11.97
3.16 ความฉ่ำน้ำ	ฉ่ำ	ฉ่ำมาก	ฉ่ำมาก
3.17 จำนวนเมล็ด	ไม่มี	ค่อนข้างมาก	มาก
3.18 ขนาดเมล็ด (ซ.ม.)	-	.72x1.65x.48	1.15x2.04x.60

การปลูกส้มโอในเขตอำเภอหาดใหญ่ นิยมใช้กิ่งตอน เพราะไม่เกิดการกลายพันธุ์ และสามารถให้ดอกติดผลได้ภายในเวลาไม่กี่ปี การปลูกแมวส่วนใหญ่จะเลือกพื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์ และใช้ปุ๋ยคอกรองพื้น หรือใส่เมื่อปลูกใหม่ ๆ ก็ตาม แต่หลังจากนั้นการดูแลโดยเฉพาะการให้ปุ๋ยและตัดแต่งกิ่ง มีน้อยทำให้ต้นส้มโอที่มีอายุมาก ๆ อยู่ในสภาพขาดธาตุอาหารและรูปทรงต้นไม้เหมาะสม ส่งผลกระทบกระเทือนต่อปริมาณ และคุณภาพของผลผลิต ซึ่งลดลงกว่าในระยะที่ให้ผลใหม่ ๆ มาก ประกอบกับส้มโอมีศัตรูที่สำคัญคือ หนอนผีเสื้อ ไข่หนอนทำให้ผลร่วงในระยะที่เป็นผลแก่ และจะระบาศค่อนข้างหนัก โกลช่วงเก็บเกี่ยวการป้องกันกำจัดยังไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร จากปัญหาดังกล่าวทำให้ชาวสวนหลายรายเริ่มเปลี่ยนความตั้งใจในการปลูกส้มโอ โดยในระยะแรกจะหาพืชยืนต้นอย่างอื่น เข้าไปปลูกแซมระหว่างแถวส้มโอแถวเหล่านั้น รอจนกระทั่งพืชแซมเติบโตตั้งตัวได้ หรือเริ่มให้ผลผลิตก็จะทยอยตัดฟันต้นส้มโอแถวออกไป

ปัญหาของการผลิตส้มโอดังกล่าวจะต้องรีบดำเนินการแก้ไข เพื่อสงวนรักษาพื้นที่ปลูกพันธุ์ส้มโอพันธุ์ดีและประสิทธิภาพในการผลิตส้มโอของชาวสวน และหามาตรการหรือวิธีการส่งเสริมการปลูกส้มโอในเขตนี้ต่อไป สำหรับแนวทางในการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวมีหลายอย่าง แต่ที่น่าจะเป็นไปได้มากประการหนึ่งนั่นก็คือ การกระตุ้นให้ชาวสวนเห็นถึงความสำคัญและโอกาสที่ดีของการผลิตส้มโอในอนาคตจนถึงการจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตส้มโอขึ้นมาเป็นองค์กรจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ต่อไป

ส้มโอที่ปลูกอยู่ในเขตอำเภอหาดใหญ่ 3 พันธุ์คือ พันธุ์หอม กลาน และสีดอกดำ ปรากฏว่าพันธุ์หอมซึ่งเป็นพันธุ์ที่มีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของตลาดเป็นพันธุ์หลัก ส่วนพันธุ์กลานและสีดอกดำเป็นพันธุ์รอง การปลูกส้มโอหอมร่วมกับพันธุ์กลาน หรือสีดอกดำ หรือปลูกทั้ง 3 พันธุ์รวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน (พันธุ์กลานและสีดอกดำมีเมล็ดส่วนพันธุ์หอมไม่มีเมล็ด) จะทำให้ส้มโอหอมเกิดมีเมล็ดขึ้น และสีของเนื้อจะมีโอกาสเปลี่ยนไปไม่ตรงตามพันธุ์ ทำให้ได้รับความนิยมลดลง ทั้งนี้คงจะเนื่องมาจากการผสมข้าม (2,3) ส่วนการทำให้เพิ่มลักษณะที่ดีขึ้นนั้นยังไม่เด่นชัด ดังนั้นการพัฒนาส้มโอของเขตอำเภอหาดใหญ่ในอนาคตน่าจะพิจารณาพันธุ์หอมเป็นหลัก และควรหลีกเลี่ยงสภาพการปลูกที่มีโอกาสทำให้เกิดการผสมเกสรข้ามพันธุ์ให้มากที่สุด

สำหรับเรื่องที่น่าจะทำการศึกษาคือ การผสมข้ามที่มีผลต่อลักษณะบางประการของส้มโอหอม, เทคนิคในการปฏิบัติดูแลรักษาต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเพิ่มผลผลิตส้มโอ, การที่สำคัญของส้มโอและการป้องกันกำจัดที่ได้ผลและเหมาะสมต่อการนำไปใช้ของชาวสวน, และการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาการผลิตส้มโอ